

**Egy Tokaj-hegyaljai sváb község, Hercegekút házassági
stratégiái a második világháborútól napjainkig**

Tartalom:

Tartalom:	2
Bevezetés	3
A párválasztási stratégiák megváltozása Magyarországon a XX. század második felében	7
Lokális endogámia Hercegekúton.....	9
Felekezeti endogámia Hercegekúton	13
Nemzetiségi endogámia Hercegekúton	17
Rétegen belüli és a foglalkozási endogámia Hercegekúton	20
Összegzés.....	23
Felhasznált irodalom:	26

Bevezetés

Ez a dolgozat Hercegkút, hegyaljai sváb település házassági stratégiáját igyekszik vázolni 1945 és 2013 között. Kutatásom célja fényt deríteni arra, hogy a falu társadalma a 20. században végbement politikai, gazdasági, társadalmi változások hatására, mennyire vált nyitottá, vagy maradt zárt, és a település milyen külső kapcsolathálóval rendelkezett. Továbbá, arra voltam kíváncsi, hogy a rohamosan változó világ, hogyan hat ki mikroszinten Hercegkút párválasztási stratégiáira, mennyire jellemzi még az endogámia a házasságkötéseket.

A dolgozat megírásához főleg az egyházi és állami anyakönyvek, a Központi Statisztikai Hivatal online elérhető statisztikai adatai, tudományos publikációk, illetve a faluban végzett terepkutatás és az ez idő alatt készített interjúk szolgálnak alapul. Hogy miért lehet fontos a kutatásom, Örsi Julianna és Vass Erika megfogalmazását hoznám érvül. A házassági anyakönyvek vizsgálatának, mint történeti és néprajzi forrásnak jelentőségét az adja, hogy a legtöbb településen ez az első rendszeres és hivatalos forrás¹ és az ezek alapján végzett kutatások nem csak, hogy hozzásegítenek egy közösség kultúrájának megismeréséhez, hanem megmutatják egy falu vagy város kapcsolatrendszerét, az adatokból készült statisztikák felvázolják a község demográfiai képét, ezért több tudományág hasznosíthatja az így nyert eredményeket.²

Az anyakönyveket főleg a 18. század első évtizedétől kezdik vezetni.³ Kezdetben a születési, házassági és halálozási anyakönyvek nem voltak különválasztva. Az előre nyomtatott, rovatolt anyakönyvek az 1850-es években váltak általánossá.⁴ Hercegkúton, 1788-ig a templom felszenteléséig, az anyakönyvezésre a pataki plébánia könyveibe került sor. A felszentelést követően rendelkezik Hercegkút saját anyakönyvekkel.⁵ Az egyházi anyakönyv, amelynek tüzetesebb elemzésére alkalmam nyílt, a következő számomra fontos rovatokat tartalmazza: az egybekeltek neve, vallása, életkora, rendje és állapota (nőtlen/hajadon, özvegy), a házasságnak volt-e valamilyen akadály, illetve a lakhelyet. Az anyakönyvek vizsgálatánál mellőztem a nominatív módszer alkalmazását, egy esetben vettem figyelembe a házasulandó felek nevét, ez az egy napon tartott csereházasságok esetében volt

¹VASS E. 2001. 104.

²ÖRSI J. 1983. 51.

³VARGA 1996. 51.

⁴ÖRSI J. 1988. 169-170.

⁵TAMÁS E.-NAÁR J. (szerk.). 2010. 24.

így, de erre részletesebben kitérek később az elemzés során. A nem nominatív módszer használatával nyert adatok táblázatba vezetve szolgáltak alapul a diagramok elkészítéséhez. A vallás rovatba bejegyzett adatok alapján például felmértem, hogy egy évben, hány vegyes házasság volt a faluban, ez alapján készítettem a felekezeti endogámia alakulását ábrázoló diagramokat.

Tisztában vagyok azzal, hogy az általam készített kvantitatív módszerrel készített statisztikák csak megközelítőleg adnak reális képet az endogám és vegyes házasságok számának alakulásáról. Például a lokális endogámia adatai azért nem adhatnak reális képet, mert az anyakönyvekben sokszor nem egyértelműek a beírt adatok. A *Lakhely és Házszám* oszlopba egyes években egyértelműen a házasulandó felek adatait írták be, de vannak évek, ahol csak egy adat jelenik meg, feltehetőleg az jelzi, hogy az ifjú pár hol telepedett le, hol lakott a házasság után. Ezekben az esetekben az ismétlődő hercegekúti vezetékek alapján soroltam be valakit hercegekútinak, vagy nem hercegekútinak. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a valóság nem térhet el oly nagy mértékben attól, amit az általam készített diagramok tükröznek. Ezen állításomat arra alapozom, hogy a kvalitatív módszer segítségével adatközlőimtől nyert információim alátámasztják a diagramokon látható adatokat.

A hercegekúti házassági stratégiákat nem vizsgálta még a néprajztudomány, ebben a témában nem születtek elemző munkák, így előmunkálatokra nem támaszkodhattam. A településen mélyreható néprajzi kutatást Balassa Iván végzett az 1950-es években. Gyűjtései a gazdálkodás, az emberi élet legfontosabb állomásaihoz kapcsolódó hagyományok, ünnepi szokások témáit érintették. Ezek lejegyzett formájukban megjelentek 2010-ben a Naár János és Tamás Edit által szerkesztett Hercegekút kötetben.⁶ A faluról Naár János helytörténész, illetve Hőgye István tollából születtek a község történetét, eredetét, szokásait ismertető kötetek.⁷

Hercegekút a Tokaj borvidéken fekszik, bortermelő község, Borsod–Abaúj–Zemplén megyében, a Hotyka-patak völgyében, Sárospataktól északnyugatra.⁸ Eredeti nevén Trautsondorf, 1750-ben jött létre a Fekete-erdő és dél-badeni területről érkező sváb-alemann telepések alapították, akik Johann Wilhelm Trautson osztrák herceg és magyar nemes felhívására érkeztek ide a jobb élet reményében.

⁶ BALASSA I. 2010. 239-309.

⁷ NAÁR J. 2012. , HŐGYE I. 1998.

⁸ KOLLEGA TARSOLY I. (szerk.) 1999. 9. 667.

A betelepülések 1762-ben fejeződtek be, ezt követően már csak házassági kapcsolat révén került új név az anyakönyvbe. Az utóbbi adat leginkább kutatási témám szempontjából fontos információ a településről. A családfők első összeírására 1750-ben került sor, ekkor 59 családot regisztráltak Hercegkúton.⁹ 1788-ban a község katolikus hívei önálló egyházközséget alapítottak és kőtemplomot építettek, amit Kisboldogasszony tiszteletére szenteltek fel.¹⁰ A népességszám folyamatosan növekedett, 1941-ben 1123 lakosa volt a községnek.¹¹ Ettől az évtől kezdve csökken a népesség száma. (1. ábra) 1904-ben magyarosították a helység nevét Hercegkútra.

A falu történetében a legnagyobb 20. századi csapás, amely az egész közösséget érintette, az 1945. január 2-án a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcolt 135 személy (férfi és nő) szenvedése, amely malenkij robotként él az emlékezetben. A második világháború következményeként a szovjetek a kollektív bűnösség elvét alkalmazva, a német hangzású nevű személyeket fogdostak össze, vittek el „jóvátételi munkára” Hercegkútról is.¹² A közösség sváb identitástudata ennek ellenére továbbra is megmaradt, bár lassan átalakul egy új, megteremtett német identitássá. A közösség törekszik a sváb hagyományok felelevenítésére: német nyelvű oktatás, hagyományőrző táncsoport, Nemzetiségi Vegyes kórus is működik. A falunak Sváb Tájháza is van és a németországi testvérkapcsolatokat is ápolják, látogatásokat szerveznek az elődök szülőföldjére, felveszik a kapcsolatot ottani rokonaikkal.

Hercegkutat nem csak az különbözteti meg a környékbeli falvaktól, hogy sváb, hanem hogy római katolikus is. A Habsburgok és Trautson herceg szándékainak megfelelően a 18. században az első betelepülők római katolikusok voltak, és azóta¹³ is római katolikus többség jellemzi a falu felekezeti összetételét. A 2011-es statisztikai adatok is ezt tükrözik. 649 megkérdezett közül (674 volt az állandó lakosok száma ebben az évben) 75,6% vallotta magát római katolikusnak, 15,8 % nem válaszolt a kérdésre, ezen kívül 6,16% református, 1,08% pedig görög katolikus vallású.¹⁴

⁹ <http://narr.hu/trautsondorf.htm>

¹⁰ NAÁR J. 2010. 3–4.

¹¹ KSH 1997. 234–235.

¹²

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/malenkij_robot/pages/004_Malenkij_robot.htm

¹³ NAÁR J. 2010. 5.

¹⁴ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05

A hercegkúti házassági stratégiákat főleg a két említett sajátossága miatt érdemes vizsgálni, hiszen a hegyaljai református környezetben a sváb identitástudat és a római katolikus vallás megtartotta a falu identitását, és sok szempontból elkülönítette őket a környező településektől. A hercegkútiak saját közösségük egyben tartása érdekében olyan normákat vezettek be, amelyek csak az endogám házasságokat hagyták jóvá, és csak azt tartották elfogadhatónak. Ezek az elvárások oly annyira meghatározták a közösség életét, hogy a mai napig érvényesek, bár nem változatlan formában. A dolgozat éppen arra próbál választ keresni, minek a hatására változhattak meg a egykor szigorú szabályok.

A dolgozatban az endogámia fogalmát Morvay Judit, Bodnár Lajos és Faragó Tamás meghatározására alapozva fogom használni, miszerint az endogámia olyan társadalmi szokás, javaslat vagy követelés, amely meghatározza, hogy a párválasztás egy körülhatárolható csoporton belül történjék.¹⁵ A házasodás kapcsán kétféle értelemben használjuk, beszélhetünk térbeli és társadalmi értelemben vett endogám házasságkötésekről. A térbeli endogámia jelentheti azt, hogy a partnerválasztás egy meghatározott településrészen (alvégen, felvégen, stb.) belül történik meg, de jelenthet egy településen, egy szűkebb település-együttesen, falucsoporton vagy egy néprajzi tájon, régióon belül maradást is. A szélesebb értelemben vett társadalmi endogámián belül megkülönböztetünk felekezeti, etnikai, társadalmi rétegbeli vagy foglalkozási csoporton belüli azonosságra törekvést. A dolgozatban arra fogok törekedni, hogy a gyűjtési anyagomból leszűrt adatok segítségével elemezzem Hercegkút házassági szokásait az endogámia szempontjából.

Az exogámia fogalmát, azért nem használom, ellentétben a hasonló témában írott tanulmányokkal,¹⁶ mert értelmezésemben az exogámia olyan társadalmi kényszer, amely az egyéntől megköveteli, elvárja, hogy saját csoportján kívül válasszon párt magának.¹⁷ E szerint a meghatározás szerint a hangsúly a „kényszer” és „megköveteli” fogalmakon van. Ilyenről Hercegkút esetében nem beszélhetünk. Az, hogy a közösség tagjai a 20. század második felében nem feltétlenül saját csoportjukból választanak párt maguknak, nem az endogámiát meghatározó szabályok exogámmá válása következtében történt, hanem gazdasági, politikai, társadalmi változások következménye, amely nyitottságot eredményezett. Az exogámia helyett a vegyes házasság fogalmát fogom használni.

¹⁵MORVAY J. 1977. I. 688., BODROGI T. 1962., FARAGÓ T. 2011.

¹⁶ÖRSI J., HUSEBY É. V., KAKUK M. 1983.

¹⁷MORVAY J. 1977. I. 751.

A párválasztási stratégiák megváltozása Magyarországon a 20. század második felében

Egy község házassági stratégiáját vizsgálva egy adott időszakban, fontosnak tartom meghatározni magát a vizsgált témát, illetve bemutatni a vizsgált korszakot. Bodrogi Tibor a házasság fogalmát a következőképpen határozza meg: „A házasság intézményesített, társadalmilag elismert kapcsolat egy férfi és egy nő között, gazdasági együttműködés, szexuális érintkezés, valamint utódok létrehozása és felnevelése végett”.¹⁸ Ennél részletesebben fogalmazza meg később, húsz évre rá Faragó Tamás ugyanezt a fogalmat, amely teljesebb, és amelyet dolgozatomban meghatározásként elfogadok. E szerint: „A házasság intézménye olyan ellenkező nemű személyek között létrejött, társadalmilag szentesített kapcsolat, amely egyrészt a felek személyes viszonyát, szexuális tevékenységét, másrészt az utódok létrehozását szabályozza. Bár formailag egyének közötti aktusként valósul meg, a valóságban inkább egyének csoportjai közötti megegyezés eredménye. Társadalmi funkciója tehát nem pusztán a szexualitás szabályozása, hanem egymással szolidáris, egymást kölcsönösen segítő rokoni csoportok – köztük első helyen a család – és rokoni kapcsolatok létrehozása, biztosítva így módon a társadalom fennmaradását és önmaga újratermelését. Fentiek következtében a gazdasági-társadalmi körülményekkel, jogi intézményekkel, leszármazási alapelvekkel, lakóhely választási szabályokkal, erkölcsi normákkal és misztikus elképzelésekkel egyaránt kapcsolatos.”¹⁹ Ahhoz, hogy egy házasság létrejöhessen, szükséges a nő és a férfi konszenzusa. A néprajzi szakirodalom megkülönbözteti az aktív szándékot, amikor a nő és a férfi a kezdeményező és elhatározó, illetve a passzív szándékot, amikor a család vagy a társadalom a választó és elhatározó.²⁰ Az aktív szándéknak, vagyis az érzelmi kapcsolatoknak a hagyományos társadalomban kevesebb szerepük volt, mint a 20. század változó világában. Az iparosítás, urbanizáció előtt az idősebb generáció döntött házasság

¹⁸BODROGI T. 1962. 65.

¹⁹FARAGÓ Tamás ezt a meghatározást több külföldi szakirodalomra hivatkozva gyúrta össze egyé. (BOHANNAN, Paul 1963. 74–77., HARCSEV, A. 1962. 351., NEEDHAM, Rodney 1971. 6–7., WHITE, Leslie 1959. 94–97.) Ebben a megfogalmazásban megjelent az *Ethnographia* 1983-as számában, a *Háztartás, család, rokonság* című tanulmányban, 223.o.

²⁰TÁRKÁNY SZÜCS E. 1981. 250.

kérdésében, mert egyértelműen az egész családot és a rokonságot érintő gazdasági és társadalmi vonatkozása is volt. A párválasztás azon stratégiai rendszer része volt, amely biztosította a genealógiai fennmaradást, a vagyon megőrzését és gyarapítását.²¹

A férfi és a nő közötti párkapcsolat formáját szabályozó házasság a történelmi fejlődés során tartalmában, a társadalom gazdasági és ideológiai viszonyainak függvényében, változó társadalmi intézménnyé alakult.

A magyar népesség II. világháború előtti a házasságot tartotta az életút egyik állomásának, gazdasági és társadalmi egységnek, az utódnemzés egyetlen legális intézményének, amelynek a gyermek szocializációja, a gazdaság megtartása és az idősekről való gondoskodás mellett számos más gazdasági, társadalmi és kulturális feladatai és kötelességei is voltak. A II. világháború előtt Magyarország a magas házasságkötési gyakoriságú országok közé tartozott. A házasságkötések trendjére a politikai, gazdasági események erősen rányomták bélyegüket. Így például a gazdasági válságok, a különösen rossz termésű évek csökkentően hatottak a házasságkötésekre, viszont háborúk után ideiglenes megélénkülés volt tapasztalható. A II. világháború alatt a házasságkötések csak kisebb mértékben estek vissza. A világháborút követő másfél évtizedben a házasságkötési arányszám 10 ezrelék körül mozgott, s néhány évben a 11 ezreléket is meghaladta. Ebben szerepe volt a háború miatt elhalasztott házasságok megkötésének, a megözvegyültek, az elváltak újraházasodásainak.²² A nagyarányú társadalmi átrétegződés, a munkanélküliség felszámolása, illetve a nők tömeges beáramlása a munkahelyekre megnövelte a párválasztási lehetőségeket. Az 1950-es évek második felétől a házasságkötési arányszámok csökkentek. A házassági kedv általános csökkenésében szerepe volt azoknak a megpróbáltatásoknak is, amelyek az akkor még a népesség jelentős hányadát kitevő falusi népességet érték a mezőgazdaság kollektivizálása során. Az 1970-es évek második felében megindult a házasságkötések számának tartós visszaesése. Az összes házasuló átlagos házasságkötési kora is nőtt, a férfiaknál 28,1, a nőknél 25 évre.²³

A 20. századi magyar társadalom társadalmi-gazdasági átalakuláson esett át, az ismert politikai hatások, például a kitelepítések, lakosságcsere és politikai kiközösítés, a kisebbségek társadalmi berendezkedéseire és nemzeti azonosságtudatára is hatással voltak.²⁴ A magyarok

²¹FARAGÓ T. 2000. VIII. 415.

²²VALUCH T. 2009.

²³KOLLEGA TARSOLY M. (szerk.) 1996–2000 II. 183-187.

²⁴FISCHER. H. 1994. 273.

és a magyarországi németek 300 éves együttélésének legdrámaibb, legtragikusabb fejezetei közt tartja nyilván a történelem a második világháború utáni időszakot. 1944–45-ben több ezer svábot hurcoltak munkatáborba.²⁵

A 20. század végére Magyarország társadalma nyitottabbá vált, ez tükröződik a települések házassági stratégiáiban is. Az addig felekezetiileg, etnikailag endogám települések egyre inkább nyitottá válnak. Ez a hullám elérte Hercegkutat is.²⁶

Lokális endogámia Hercegkúton

Hoóz István a lokális endogámia magyarázataként olyan érveket hoz fel, amelyek alátámasztják azt a tényt, hogy Hercegkút esetében miért csak a 20. század második felében beszélhetünk ténylegesen a település szempontjából vegyes házasságokról. „A közösségi tudat elmélyülése az egyes etnikumok tagjait védekezésre készítette a többivel szemben, ami olyan mértékű elzárkózáshoz vezetett, hogy akadályozta vagy lehetetlenné is tette – egészen a XIX. századig – összeházasulásukat.”²⁷ Szintén ezt a gondolatot fejti ki részletesebben Bukodi Erzsébet is: „...a közös történelem, közös értékek, közös érzések, másrészt a másság érzése(...)minél erősebbek, annál valószínűbb a kifelé házasodás elkerülése, előfordul a közösséghez tartozásnak a »belterjes« házasodással történő megerősítése, különösen etnikai, faji, vallási közösségekben.”²⁸ Hercegkútra – tapasztalataim alapján kijelenthetem –, hogy teljes mértékben jellemzőek ezek a megállapítások. A védekező mentalitásnak igen egyszerű magyarázata van. Hegyalján három szórvány sváb településről beszélhetünk: Rátka, Károlyfalva és az általam kutatott Hercegkút. Ami megkülönbözteti Hercegkutat a másik két „testvérétől” az az, hogy elszigetelt község, így a sváb identitás még inkább bevésozott a hercegkútiak gondolkodásmódjába. Kavecsánszki Gyula is ezt hozza fel magyarázatként az 1867-es népességszámlálás adataira reagálva, hogy míg Károlyfalván nagyobb a magyar lakosok száma, ami Sárospatak közelségével magyarázható, addig Hercegkúton a magyarok aránya a faluban 10%, azok is cselédek, ez is mutatja a falu elszigeteltségét.²⁹ Erős közösségi

²⁵ZIELBAUER Gy. 1994. 293

²⁶FARAGÓ T. 2000. VIII. 422.

²⁷HOÓZ I. 2002. 1083.

²⁸BUKODI E. 2004. 65.

²⁹KACSEVÁNSZKI Gy. 1986. 257.

összekovácsoló ereje volt annak, hogy magyar nyelvet nem beszélő betelepültekként csak egymásra számíthattak gazdaságilag és az élet minden területén. A zárkózottság csak még inkább erősödött az 1945-46-os elhurcolás idején, amikor a svábok elvesztették teljes értelmiségi, illetve vezető rétegüket, a német lakosság ezzel arra a szintre került, ami emlékeztette őket a betelepedés idejére: tulajdon nélkül, megfosztva a népcsoport összetartó erejétől, a családoknak csak saját magukra számítva kellett mindent előről kezdeniük.³⁰ Ez a zártság a falu házassági stratégiájában is visszatükröződik, akkor is, ha csak a falu ismétlődő vezetékneveire figyelünk fel.

A falu belső szabályai tiltották, vagyis igyekeztek háttérbe szorítani a más falubelivel, a más nemzetiségűvel való házasodást,³¹ mert ezek a csoportkohézió gyengüléséhez és végső széteséséhez vezethettek volna.³² A falu zártsága a falubeliek tapasztalata szerint csak az általam vizsgált időszakban lazult fel, leginkább az 1960-as kollektivizálás következtében. Elindult ugyanis a kivándorlás a faluból, főleg Sárospatakra és Sátoraljaújhelyre, és a környékbeli városokba, ahol már az iparosodás olyan szintre fejlődött, hogy munkahelyet biztosított a környező falvak lakóinak is.

A falu római katolikus egyházi anyakönyve alapján próbáltam a lakóhely szerinti endogámiát feltérképezni. Két módszert alkalmaztam. Az egyik, a statisztika alapján diagram készítése, amely tükrözi a vegyes házasságok és endogám házasságok arányát, illetve a házasságok számának csökkenését. A másik módszer segítségével azt vizsgáltam, hogy a lakóhely szerinti vegyes házasságok esetében, mely települések milyen gyakran fordulnak elő egy adott periódusban.

Az adatok összegyűjtése után a táblázatba mindegyik évnél 4 információt vezettem be: 1. az adott évben lokális endogámia száma, 2. az adott évben lokálisan vegyes házasságok száma, 3.-4. vegyes házasság esetében a férfi, vagy a nő a hercegkúti. Az így nyert adatok segítségével vontam le a következőket Hercegkút házassági stratégiáját illetően, a lokális endogámia szempontjából. Az adatok alapján készített grafikon jól ábrázolja a házasságok számának II. világháború utáni csökkenését, aminek okai a második világháború utáni események voltak. 1945-ben egyetlen házasságkötés van bejegyezve az anyakönyvbe, a következő évre 3. 1948-ban a 35 bejegyzett házasság valószínűleg annak az eredménye, hogy a háborúba az előző években meg nem kötött házasságok megkötöttek. Az özvegyen maradt

³⁰MANHERZ K. 1998. 37.

³¹TÁRKÁNY SZŰCS E. 1981. 292.

³²BUKODI E. 2004. 64.

asszonyok újránházasodásáról nem beszélhetünk, mert ebben az évben egy olyan házasság volt, ahol az egyik fél özvegy és az is férfi volt. Adatközlőim az újránházasodással kapcsoltba tett kérdésekre azt válaszolták, hogy a háború után volt rá példa, hogy valaki újránházasodott, mert a gazdaságot nehéz volt egyedül fenntartani, de ez nem volt gyakori. Ezt támasztják alá az anyakönyvi adatok is, ahol évente csak 1-2 példa van újránházasodásra. A 1960–70-es években már megszűnik az újránházasodás gyakorlata.

A diagramokon jól láthatóak a Csernák Józsefné 1996-os tanulmányában megállapított Magyarországra jellemző házasságkötési hullámhegyek (1954, 1975) és hullámvölgyek (1962, 1971)³³ is, amelyek a herceghúti adatokkal vagy egybeesnek, vagy 1-2 év eltéréssel figyelhetőek meg. A gazdasági átalakulás következtében nőtt a vándormozgalom, a társadalmi mobilizáció, gyakoribbá váltak az érintkezések egymással, csökkent az endogámiát fenntartó követelmények száma, ezért egyre gyakoribbak lettek a lokálisan vegyes házasságok.³⁴ A diagramon látszik, hogy 1963-ig egyértelműen endogám a falu. Ez a helyzet teljesen megváltozik 1971-től, amikortól a vegyes házasságok képviselnek nagyobb arányszámot. 1990-ben csak vegyes házasságokra van példa, amely jellemző lesz a 2003-tól 2010-ig tartó időszakra. (2. ábra).

A házasságok száma arányosan csökkent a népesség számával (6. ábra) és a népesség fogyása az endogám házasságok csökkenését eredményezte (7. ábra), ami egyértelművé válik ha figyelembe vesszük Örsi Julianna megállapítását, miszerint a zártsági fokot csak 1000 lélekszámon felüli közösség képes elérni, bármennyire is hajlik a falu az endogámiára, kis lélekszámú falu esetében nem lehetséges, hiszen a párválasztási lehetőségek korlátozottak. Az 1000 főt Herceghút lakossága az 1970-es évek közepéig haladta meg, ebben az időszakban még magasabb a lokálisan endogám házasságok száma, ami ezután csökkent. Ez a változás többek között magyarázható azzal, hogy a szexuális erkölcsöt meghatározó normák fellazultak. Korábban sok vidéken egy lány jó híre veszélyeztetése nélkül még a falu határát sem hagyhatta el. Az 1970–1980-as évektől általánosnak tekinthető, hogy ugyanúgy eljárnak tanulni, dolgozni, mint a fiatal emberek. A szexuális normák változása a házassági piac új feltételrendszerének is következménye, annak, hogy a párválasztás kikerült az idős generáció kontrollja alól.³⁵

³³CSERNÁK J. 1996. 110.

³⁴HOÓZ I. 2002. 1085-1086.

³⁵JÁVOR K. et alii. 2000. VIII. 1004.

Az idősebb generációt kérdezve arról, hogy amikor fiatalok voltak, akkoriban hercegekútiak házasodtak-e más falubelivel, azt a választ adták, hogy az öregektől azt tanulták: „Nem kell a szomszédból a széna, ha van otthon szalma.” Ez a mentalitás magyarázatot is ad arra, hogy amíg nem volt muszáj, nem kezdett csökkenni a falu lakossága 1000 fő alá, mert nem voltak vegyes házasságok. És ez az elv az emberek gondolkodásában még élt az 1980-as években is.

Egy 70-es éveiben járó adatközlőm ma már mosolyogva mesélte, hogy alig tudott belenyugodni, amikor fia nem falubeli lányt választott magának. Elmondása szerint jobban szeretne volna, ha hercegekúti lányt vesz, nem értette, hogy miért kell más faluból párt választani. Adatközlőm az interjú alatt kitért arra, hogy így visszagondolva nevetséges, hogy nem helyeselte a házasságot, mert ma már csak szeretnének az öregek határokat szabni, de mindenki azzal házasodik, akivel akar, akit megszeret.

A lokális endogámia témában azt is vizsgáltam, hogy Hercegekút mely településekkel állt a házasságok szempontjából kapcsolatban. Hat periódusra osztottam az 1945-től 2013-ig terjedő általam vizsgált időszakot, mindegyik periódus körülbelül egy évtizedet foglal magában. Meglepetés volt azzal szembesülni az adatok feldolgozása után, hogy Hercegekútnak egyik tíz évet magába foglaló intervallumban sincs jól körülhatárolható házasodási köre. Egy-két település van, amely többször is megjelenik a lakhelynél bejegyezve a vegyes házasságok esetében. Az anyakönyv bejegyzései szerint már az 1945-től 1954-ig tartó periódusban a többi településhez képest magas a Sárospatakról párt választók száma, a 27 vegyes házasságból kilenc. Ez a következő időszakokban sem változik, az 1955–1966 közötti időszakban 8-an, 1967–1977 között már 15-en (feltehetőleg azért nőtt a szám, mert ebben az időszakban több vegyes házasság kötött), 1978-tól 1988-ig szintén 15-en, az 1989–1999 közötti tíz évben csökken a szám 7-re (a faluban kötött házasságok számával párhuzamosan), míg 2000-től 2013-ig tartó időszakban szintén 7-en választottak sárospataki lakhelyű párt maguknak. Sárospatakon kívül a 68 év alatt a következő településeket említeném meg, amelyek a hat időszakot összevetve, több periódusban is előfordulnak egy esetenél több alkalommal: Sátorajújhely (1967–77-es időszaktól választanak 6–7-en is párt maguknak innen), Bodroghalom, Vajdácska, Szerencs, Bodrogolaszi. Meglepő, hogy a két, még hegyaljai sváb község, Rátka és Károlyfalva nem fordul elő gyakran, illetve Makkoshotyka a szomszéd falu sem. Hercegekútiak láthatólag nem preferálták a két sváb községet, csak azért, mert ott is svábok éltek. Hogy makkoshotyikai és hercegekúti vegyes házasságra miért nem volt példa annak ellenére, hogy közel vannak egymáshoz, arra ott létem alatt igen egyszerű választ kaptam. Makkoshotykán katolikus cigányok és református magyarok laknak.

A falubeliek elmondása szerint mindenki igyekezett a falun belül megfelelő párt találni magának. Ha valakinek mégis más faluból akadt udvarlója, arra is volt példa, hogy a falusi fiúk megverték az idegen (magyar) fiút, hogy az ne vigyen el lányt a faluból, mert a sváb lányok dolgozabbak, mint a magyarok. Amikor nem sikerült párt találni helyben, csak akkor próbálkoztak a szomszédos községekben. Ilyen esetekben csak olyan falvak, települések kerülhettek szóba, ahol már volt rokon, vagy odaházasodott hercegkúti, hogy segíteni tudjanak, információt tudjanak szolgáltatni a jó partnerekről. A vénlegényeknek, vénleányoknak is így próbáltak párt találni.

A lokális endogámiára törekvés a fiatalabb, még házasság előtt álló generációkban már nem olyan erős, bennük már kevésbé *lángol* a sváb összetartozástudat, a hagyományok iránti tisztelet. A lokális endogámiára való törekvés egyre kevésbé jellemzi a falut. A középgenerációval készített interjúkból az derült ki, hogy már ők sem a szerint választottak párt maguknak, hogy falubeli legyen a házastársuk, és gyerekeiket sem buzdítják erre. Nagyon sok fiatal tanul a faluból nagyobb városokban: Miskolc, Debrecen, Budapest, a többség itt ismerkedik meg a párjával. Akivel ha Hercegkúton is tartják az esküvőt, kevés az az eset, hogy a faluban is telepedjenek le, mert nincs megélhetési lehetőség.

Felekezeti endogámia Hercegkúton

Hercegkút felekezeti endogámiáját elemezve fontosnak tartom a környék felekezeti sokszínűségének történelmi hátterét vázlatosan bemutatni, ami közre játszhatott a hercegkúti lakosok szilárd római katolikus identitásának kialakulásában. A Magyar Néprajz VIII. Társadalom kötete is a vallásosságot érintő fejezetben külön kiemeli Hegyalját, „ahol gyakran hat vallásfelekezet élt együtt (római katolikus, görög katolikus, református, evangélikus, görög keleti, izraelita).”³⁶

Az első felekezeti szempontból említésre méltó népességtörténeti, illetve vallástörténeti változások a vidéken a 16. században voltak, amikor elkezdődött a protestáns egyházak térnyerése. A század közepére az abaúj-zempléni terület egyértelműen a reformáció mellé állt. A 16–17. században, a török hódoltság utáni elnéptelenedett falvakba északról, keletről görög katolikus ruszinok vándoroltak be. A II. Rákóczi Ferenc által alapított regéci

³⁶JÁVOR K. 2000. VIII. 818.

üveghutába dolgozni az északi területekről hoztak római katolikus szlovák munkásokat. Vegyes lakosságú falvak is létrejöttek a 17–18. században. A 17. században a Habsburgok hatására megkezdődött a katolikus megújulás. A protestánsüldözések időszaka megszűnt a 18. században, amikor II. Rákóczi Ferenc véget vetett a hitvitáknak, biztosította a vallás szabad gyakorlását. A nagy 18. századi „Schwabenzug” keretében döntő számban katolikus németek érkeztek a török hódoltság alatt elnéptelenedő Magyarországra, nem utolsósorban azért, mert az Udvar úgy gondolta, ha békés katolikus német parasztokat telepítenek be, pacifikálhatják a reformációt egyre inkább követő rebellis magyarokat.³⁷ A katolikus egyház megerősítését szolgálta a katolikus német falvak létrehozása, így jött létre Hercegkút is. Trautson János Vilmos herceg a következőt írta betelepítési levelében: „mi a magas szabad sváb kerületből 200 házaspárt pártfogásunkba kívánunk venni a katolikus vallás és a német nép meggyökereztetésére.” A 16–17. században döntően református Hegyalja vallási megoszlásában jelentős elmozdulás történt a 18. században a sváb falvak létrejöttével. A 20. századra római katolikus, református, görög katolikus közösségek vegyesen alkotják a települések lakosságát.³⁸

Hercegkúton az adatközlőkkel készített interjúkból kiderül, hogy a sváb identitástudat mellett a felekezeti hovatartozás igencsak meghatározta mindennapi életüket, tudatukat, a faluhoz és közösséghez tartozásukat. Mindmáig úgy gondolják, és ki is mondják, hogy egy igazi hercegkúti csakis katolikus lehet. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a 18. században református tömbbe betelepítve, a sváb identitás megőrzését az is erősítette, hogy felekezetiileg is eltértek a környező falvak lakosságától.³⁹ Bartha Elek tanulmányára támaszkodva elmondható, hogy a hercegkútiak számára, mint vallásilag-nemzetiségileg homogén közösség idegen környezetben, az etnikai és felekezeti hovatartozás szorosan összekapcsolódik.⁴⁰ A felekezeti azonosság csoportmeghatározó szerepe a második világháború után még inkább fokozódott, amikor minden etnikai megnyilvánulást lehetetlenné tettek. És bár az 1950–1951-es években a kormány sok egyházellenes intézkedést hozott, az

³⁷BINDORFFER Gy. 2007. 63.

³⁸TAMÁS E.-NAÁR J. (szerk) 2010. 8-9.

³⁹Állításomat Illyés Endre és Bartha Elek megállapításával támasztom alá. „Különösen nagy volt az ellentét ott, ahol a más vallású népesség csak később telepedett be, ilyenkor a különállás érzése már a gyerekek között sem volt ismeretlen.” (ILLYÉS E. 1931. 173.) A vallás, mint etnikai integráló erő, a nemzetiségi lét fenntartása szempontjából akkor jöhet számításba, ha az adott etnikum vallásilag eltér környezetétől. (BARTHA E. 1984. 99)

⁴⁰BARTHA E. 1984. 99.

egyházhoz tartozás kötötte össze a község tagjait. Ez az összetartozástudat az egyik érv arra, hogy a mai napig felekezetiileg endogám, római katolikus házasságok többségben vannak az egyházi anyakönyv adatai szerint. A másik érv az, hogy Magyarországon sokáig az egyház hatáskörbe tartoztak a házasság problémái, és ez megnehezítette a két különböző egyházi felekezethez tartozó egyén házasságkötését. Legmerevebb ebben a kérdésben a katolikus egyház maradt.⁴¹

A felekezeti endogámia annyira erős volt Magyarországon, hogy a 20. század elején a párok hozzávetőleg 90%-a tartozott ugyanahhoz a vallásfelekezethez, bár a vegyes házasságok aránya később növekedett.⁴² Hercegkúton felekezetiileg vegyes házasságok, római katolikus-reformátussal, római katolikus-evangélikussal illetve római katolikus-görög katolikussal kötöttek. Az endogámiára törekvést alátámasztják az 1930–40-es születésű adatközlőkkel készített interjúk is. Sokan még a mai napig sem tartják helyesnek a más felekezetből választott párt. Főleg a reformátusokkal szemben él a negatív sztereotípiát, de az is már csak az idősebb korosztály részéről. Egy adatközlőm például helytelenítette, hogy unokája református lányt vegyen el, mert *reformátusnak lenni bűn*, és elmondása szerint, meg is próbálta lebeszélni, mert nem érti a katolikus szokásokat, nem ismeri az ünnepeket. Annak ellenére, hogy adatközlőm is már olyan korban házasodott, amikor már ismert volt a szerelmi házasság a falun belül is, az elutasító magatartás a más felekezethez tartozókkal szemben beleégett a világlátásába és a mai napig meghatározza a véleményét. Ezt több hasonló korú interjúalanyomnál is tapasztaltam. Büszkén mondják adatközlőim, hogy aki ide házasodik és más vallású, az úgyis átkeresztelkedik római katolikussá, mintha ez lenne a feltétele annak, hogy a közösség befogadja. Reformátusból a házasságkor átkeresztelkedett, egy a 40-es éveiben járó férfi elmondása szerint, ő nem érezte soha, hogy a közösség nem fogadta volna be, mert eljár a katolikus misékre, megtanulta a szokásokat, így a faluközösség aktív tagjává vált. Ugyanerről az adatközlőmről többen is megjegyezték a faluban, hogy ő is reformátusként jött ide és most katolikusként olyan, mintha itt született volna, mert annyira beletanult a falu rendjébe. A vallásnak leginkább közösség kohéziós, identitást meghatározó, tradíciót továbbadó funkciója van, és ez a fiatalokkal való beszélgetésből is egyértelműen kitűnik. Sokan közülük nem feltétlenül hitbéli meggyőződésből vesznek részt a vallásos alkalmakon, hanem, hogy a falu ne szólja meg a családot.

⁴¹TÁRKÁNY SZŰCS E. 1981. 251.

⁴²BUKODI E. 2004. 29.

Hercegkút egyházi anyakönyve alapján készült diagramon (8. ábra) a felekezetileg vegyes házasságkötések számának alakulása látható az összesen megkötött házasságok számához viszonyítva, 10 éves időtartamokba áttekintve 1945-től 2013-ig.⁴³ Szemmel látható, hogy egyik 10 éves időszakban sem kiemelkedően magas a felekezetileg vegyes házasságok száma, elenyésző az endogám házasságok számához képest. Mégis elmondható, hogy a legtöbb vegyes házasság a 70-es 80-as években volt. Egybevetve a lokális endogámiára vonatkozó adatokat a felekezeti endogámiára vonatkozó adatokkal, megállapítható, hogy a lokális szempontból vegyes házasságoknak több mint fele, legkevesebb 50%-ban felekezeti szempontból is vegyesek. Ez arra enged következtetni, hogy a nem katolikus házasulandó felek a legtöbb esetben átkeresztelkedtek katolikussá. (9. ábra) Az anyakönyvek adatainak vizsgálatakor azt is lejegyeztem, hogy az általam vizsgált 68 év alatt, a felekezetileg vegyes házasságokban a férj, vagy a nő volt más vallású. Az adatok szerint inkább a férfiak voltak azok, akik felvették feleségük vallását (45 férfiról és 38 nőről vannak adataink).

A fennebb említett és elemzett adatok azt tükrözik, hogy Hercegkúton az idősebb korosztály még olyan korban házasodott, amikor élt a felekezeti endogámiára való törekvés. Ez a fiatalabb korosztályra, akik a 60-as évek után születtek, már nem érvényes. A faluban már csak az idősebb 70 éven felüli korosztály próbálja éltetni ezt a stratégiát. Az összesített diagramon, amelyen az összesen megkötött házasságok számát állítottam párhuzamba a felekezetileg vegyes házasságok számával, (8. ábra) szemmel látható, hogy a 2000-es évektől a megkötött házasságok száma szinte egybeesik a felekezetileg vegyes házasságok számával. Ez az adat azért becsapós, és azért nem mondható, hogy az endogámiára törekvés megszűnt, mert az utolsó 13 évben egy-két bejegyzett házasság van az anyakönyvben, amely bizonyos években endogám, máskor vegyes házasság.

Az, hogy a felekezeti hovatartozás már nem annyira fontos szempont a mai házasulandó korosztály számára, a beszélgetésekből derül ki, amelyet a 18–30 éves korosztályba tartozó, még házasság előtt álló fiatalokkal folytattam. Ez azzal az általános jelenséggel magyarázható, hogy a 20. századtól a házasságot kötők párválasztásuk során egyre kevésbé ragaszkodnak a térbeli, kulturális, társadalmi kötöttségekhez és hagyományokhoz.⁴⁴

⁴³Az utolsó oszlop nem 10, hanem 13 év adatait tükrözi.

⁴⁴FARAGÓ T. 2011. 68.

Nemzetiségi endogámia Hercegkúton

A lokális és felekezeti endogámia vizsgálata után, dolgozatom következő része a többször említett sváb identitástudat tükrében vizsgálja az endogámia kérdését. Ez a fejezet Faragó „endogámia típus” megkülönböztetése szerint,⁴⁵ az etnikai endogámia címet kellene viselnie, a fejezetben érintett témából adódóan. Az „etnikai” jelző használatát azért helyettesítettem a „nemzetiségi” fogalommal, mert: „a kisebbségi kérdéssel foglalkozó történeti és szociológiai irodalom különbséget tesz a nemzeti kisebbség és az etnikai csoport fogalma között. Ezért én is szeretnék különbséget tenni nemzetiségi endogámia és etnikai endogámia között. Morvay Judit azonos nemzetiségűek közötti házasságot nevezi nemzetiségi endogámiának.⁴⁶ Nemzeti kisebbségen egy adott társadalom azon tagjainak csoportját szokás érteni, akik nem a többségi nemzettel identifikálódnak, hanem egy olyan másik nemzettel, amelynek van állama, vagy egy olyan nemzetnek tartják magukat, amelynek nincs ugyan állama, de annak létrehozására törekszik. Etnikai csoportot a társadalmon belül azok alkotnak, akik olyan közös kulturális identitástudattal rendelkeznek, ami megkülönbözteti őket a többségtől vagy a társadalom más csoportjától.”⁴⁷ Mivel a magyarországi németek németországi gyökereik lévén nem a magyar, hanem a német nemzettel azonosulnak, amelynek van állama, nem etnikai csoportról beszélhetünk, hanem nemzeti kisebbségről. Ezért is tartottam találóbbnak a nemzetiségi endogámia fejezetcímet.

A német nemzettel való azonosulás a hercegkútiak gondolkodásmódjából is kitűnik, legfőképpen abból, hogy nem csak a fiatalok számára fontos, hogy a német nyelvet szinte anyanyelvi szinten tudják beszélni, hanem az idősebbek számára is, hogy a fiatal generációk tanuljanak németül. A német kötődés, hercegkúti ottlétem alatt, a foci világbajnokságon a német válogatottnak való szurkolásban is megnyilvánult. Ebben a témában, ha megkérdeztem interjúalanyaim, hogy kinek szurkolnak vagy, nézték-e a meccset, amikor a német válogatott játszott, kérdő szemekkel néztek rám, hogy lehet ilyet kérdezni, egyértelmű, hogy a németekkel tartanak és követik a német válogatott útját a világbajnokság ranglistáján.

A bevezetőben már említést tettem arról, hogy mikor kerültek Hegyaljára a svábok, és hogyan érintették a történelem viharai a hercegkúti sváb közösséget. A következőkben csak

⁴⁵ „... társadalmi endogámián belül megkülönböztetünk felekezeti, etnikai, társadalmi rétegbeli vagy foglalkozási csoportbeli azonosságra törekvést” (FARAGÓ T. 2011. 68.)

⁴⁶ ORTUTAY Gy. (szerk.) 1977–1982. I. 688.

⁴⁷ VALUCH T. 2005. 78.

arra térek ki, hogy a változások mennyiben befolyásolták a sváb identitás alakulását az itt lakó emberekben, és ez milyen hatással volt a párválasztási stratégiákra, főleg az általam vizsgált időszakban.

A 18. századi betelepülés után a hercegekúti lakosok életében a legnagyobb változást az 1945-ös malenkij robotba való elhurcolás, illetve a kitelepítést követő intézkedések hozták. Az idősebb adatközlők úgy emlékeznek vissza erre az időszakra, hogy addig szüleik, nagyszüleik bár ismerték a magyar nyelvet, svábul beszéltek. A második világháborút követő időszakban tilos volt a sváb nyelv használata, és nagyszüleik is csak otthon beszéltek svábul. Az volt az általánosan elterjedt szólás, a gyerekeknek is a tanítók, a papok azt tanították, hogy: „Magyar földön élek, magyar kenyeret eszek, magyarul beszélek.” Ezt a változást tartják oly nagy erejűnek, aminek az volt a következménye, hogy ők bár tanultak svábul, most csak néhány szót, mondatot, gyerekdalt tudnak felidézni. A második, harmadik generáció csak az idősebbek elbeszéléseiből hallott arról, hogy ősük sváb nyelvet beszéltek, ami csak hasonlít, de nem azonos a ma tanult irodalmi német nyelvvel. A három általam megkülönböztetett generáció: az 1. a 60 évnél idősebb hercegekútiak, akikkel gyerekkorukban még beszéltek svábul, még hallhattak sváb beszédet, ma még néhányuk fel tud idézni néhány szót, mondatot, de magyarul beszélnek. Az ő identitásuk kialakulásában még szerepe volt a sváb nyelvnek, amely etnikai viszonylatban a csoporthoz tartozás politikailag is támogatott objektív dimenziója.⁴⁸ A 2. csoport a 40 és 60 év közötti lakosság, akik a sváb nyelvről szüleiktől hallottak, de nem tanultak svábul, se németül, anyanyelvük a magyar, az iskolában kötelező nyelvként oroszot tanultak, viszont ők is svábnak tartják magukat. E korosztály számára még fontos, hogy gyerekeiknek átadják a sváb identitást, és hogy gyerekeik németül tanuljanak. 3. csoport a 40 évnél fiatalabb generáció, akiknek többsége a magyar nyelv mellett a németet is beszéli szinte anyanyelvi szinten, de esetükben nem feltétlenül a sváb identitást erősítő szerepe van a német nyelv tanulásának, hanem a jobb munkahely lehetőségét biztosító szerepe. Ebből is kitűnik, hogy az anyanyelv és az etnikai identitás elválhatnak egymástól, a nyelv elvesztése azonban nem jelenti az etnikai identitásérzés megszűnését is. Kettős identitás alakult ki mára a hercegekútiakban, ezt jelzik a 2011-es népszámlálás adatai is. A 651 fős lakosságból 583-an magyarnak, 362-en pedig németnek (németnek is) vallották magukat.⁴⁹ A kettős identitás magyarázata lehet, hogy az etnikai csoportok identitásának mélyrétegét, „alapstruktúráját” az etnikai identitás alkotja, de minden olyan etnikai kisebbség, amely

⁴⁸BINDORFFER Gy. 2001. 49.

⁴⁹http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05

hosszabb időt tölt el egy többségi dominanciájú országban, óhatatlanul kettős identitással, kettős kultúrával rendelkezik, valamint kétnyelvű.⁵⁰ A sváb identitást a „régiektől” megtanult szokásokban, megőrzött és újraélesztett hagyományokban, mentalitásban őrzik. Sváb mentalitás alatt azt értem, hogy a hercegekútiak bármilyen összehasonlításról legyen szó, a pozitívnak értékelt tulajdonságokat önmagukra nézve inkább jellemzőnek tartják. 57 éves férfi adatközlőm a következőt állapította meg: „...míg a magyar ember a kocsmában mocskos csizmába sanyarog, hogy milyen nehéz sorsa van, a sváb rendbe teszi a kertet, portát, temetőjét, települését.” Ezt a gondolatot erősítik az első generáció tagjaival készítette interjúk. Ők a svábokat dolgozabbnak, szorgalmasabbnak, kötelességtudóbbnak tartják. Példának a legtöbben azt a különbséget hozzák fel, hogy a betelepülők portái rendetlenebbek a „sváb portákkal” szemben. A hercegekútiak identitásának legbiztosabb eleme a származástudat, a svábságot ma már főleg az határozza meg, hogy valaki családi gyökereit vissza tudja-e vezetni a 18. században betelepülő családok szintjére. Sokkal fontosabb szerepe van a vezetékeveknek, amelyeknek identitásképző szerepük van, illetve az összetartozás-tudat hordozói is.

Mivel egyre kevesebb az a dolog, amiben őrizhetik a sváb örökséget, és az a generáció is kihal, amely már nem csak származásában sváb, hanem hallott sváb beszédet is az élő beszédben, a sváb identitás napjainkban lassan átalakul egy új, megteremtett német identitássá.

Azt, hogy a nemzetiségi endogámia mennyire volt jellemző és mennyire jellemző most a faluban, arról nincsenek még annyira se valóságot legalább megközelítő, híven tükröző adataink, mint ahogy lokális és felekezeti endogámiát vizsgálva voltak. Ebben a fejezetben csak az adatközlőim által elmondottakra támaszkodhatom, illetve arra a tényre, hogy a falubeliekkel való beszélgetésből kitűnik, hogy a hercegekúti jelző a mai napig szinte teljes mértékben fedi azt, hogy katolikus és sváb.

Az első generáció elmondása szerint a szülők azért nem pártolták azt, hogy más faluból válasszanak párt, mert a sváboknak sokkal nagyobb a teherbírásuk, nem félnek a munkától, rendesebbek, ami még a TSZ időszakban is fontos szempont volt: „...jobban szerette volna, hogy hercegekúti legyen, mert dolgozabbak voltak, a városiak nem tudtak beletanulni.” A második generáció véleménye ebben a témában változó. Van, aki külön megjegyzi, hogy örül annak, hogy a gyereke bár elment tanulni valamelyik nagyvárosba, ott is megtalálta sváb származású, hercegekúti párját. Ebbe a kategóriába tartozik az az adatközlőm

⁵⁰ http://real.mtak.hu/194/1/37400_ZJ1.pdf

is, aki azért szeretné, hogy lánya svábhoz menjen feleségül, mert ő saját házasságában megtapasztalta, mennyire eltér a sváb és magyar mentalitás, és ez mennyire konfliktusforrás volt. A másik csoportot azok képezik, akik azon az elven vannak, hogy a mai világban már nem számít, hogy valaki sváb vagy sem. Az utóbbi véleményt osztják, az általam harmadik generációba sorolt interjúalanyaim is.

A nemzetiségi endogámiáról beszélve viszont nem zárható ki az a tény, hogy a vallásnak a második világháború után etnikai integráló ereje is volt, a közös hit s az aktív vallásgyakorlás, a templomi áhítat fejezte ki a csoporthoz tartozást, a közösség vállalását, a lojalitás érzését és a kisebbségi identitást.⁵¹ A vallásnak kisebbségi identitást erősítő szerepéről egészen 1990-ig beszélhetünk, mert ekkor Közép és Kelet-Európában bekövetkezett politikai átalakulásoknak köszönhetően az érdeklődés középpontjába kerülnek a kisebbségek, nemzetek saját önmeghatározásának, nemzeti identitásának problematikája.⁵² Ebből kiindulva a római katolikus vallás és a svábság közé egyenlőség jelet téve azt feltételezhetjük, hogy Herceggút felekezeti endogámiára való törekvése megegyezik a nemzeti endogámiára való törekvéssel. Ezen adatokra és az interjúkra támaszkodva azt a következtetést vontam le, hogy a pozitív autosztereotípiára támaszkodó nemzetiségi endogámiára való törekvés az első generációban még él, és a másodikban is, bár enyhébben, a harmadik generáció párválasztási stratégiáit pedig kevésbé, szinte egyáltalán nem befolyásolja.

Rétegen belüli és a foglalkozási endogámia Herceggúton

A házasság a Magyar Néprajz Társadalom kötetének meghatározása szerint biztosította, hogy az abban részt vevő családok földbirtokukat, vagyonukat megőrizhessék, esetleg gyarapíthassák és fenntarthassák a gazdaság folyamatos működéséhez szükséges létszámú, illetve megfelelő kor- és nemi összetételű munkaszervezetet.⁵³ Ez a gazdasági érdekeket figyelembe vevő párválasztási stratégia a szocialista agrárforradalom következtében megváltozott, ezalatt érte a földosztást és a mezőgazdaság kollektív gazdaságokba való

⁵¹BINDORFFER Gy. 2007. 73.

⁵²BINDORFFER Gy. 2001. 9-10.

⁵³FARAGÓ T. 2000. VIII. 415.

szervezését. A kollektivizálás miatt föld- és munka nélkül maradt fiatalok százezrei indultak el az iparosodó városok üzemébe munkát keresni. A falusi társadalmat megtartó szabályok fellazultak.⁵⁴ A gazdasági átalakulás következtében nőtt a vándormozgalom, a társadalmi mobilizáció, gyakoribbak lettek az egymással való érintkezések. Csökkent az endogámiát fenntartó követelmények szigorúsága.⁵⁵

Adatközlőim arra a legáltalánosabb kérdésre, hogy mit néztek régebb a szülők, amikor párt kerestek a fiuknak, lányuknak, az első válasz mindenkinél az volt bármelyik korosztályból kérdeztem, hogy a vagyont és hogy a család mennyire vagyonos: „...vagyont nézték, hogy ne menjen más kezébe”. A vagyon szétaprózódásának megakadályozása érdekében olyan családok is voltak, ahol, ha több testvér született, akkor a családban sokszor ketten is apácának mentek vagy a papi hivatást választották. A gazdasági változások hatásait a párválasztási stratégiákra egyrészt tükrözi az, hogy 1945-től 2013-ig növekszik az összes házassághoz képest azon vegyes házasságok száma, amelyben az egyik fél sárospataki, ami annak az eredménye, hogy a fiatal korosztály a városba találva munkát, ott ismerkedik össze jövődöbeli párjával. Ezt részletesebben kifejtettem már a lokális endogámiáról szóló fejezetben. Adatközlőim többen is azt nyilatkozták, hogy a gazdaság, a vagyon addig volt fontos a párválasztás szempontjából, amíg a második világháború után a fiatalok nem mentek el a környező iparosodó nagyvárosokba, Sárospatakra, Sátoraljaújhelyre és Miskolcra. A TSZ-ben már nem a föld nagysága volt a szempont, hanem annak volt fontos szerepe, hogy ki mennyire szorgalmas. Egy 70-es éveiben járó férfi adatközlőm azt állítja, hogy amikor feleséget választott magának, azt nézte, hogy mennyire dolgoz, hogy tud-e vele együtt dolgozni, hány sort kapál a munkaidő alatt a szőlőben. A tsz-esítés időszakát többen is válaszfalként emlegetik, mert addig a szülők, a közvetítők nézték, hogy kinek mennyi a vagyona, számon tartották a gazdag családokat. Addig jelentősége volt, hogy ki, melyik részében lakik a faluban, mert az jelezte vagyoni helyzetét. A kollektivizálás után, „mindenki egyforma lett”, „mindenkinek egyformán kevés volt” és egyre inkább tért hódított az érzelmeken alapuló párválasztás.

Bármennyire is egyformán kevés volt mindenkinek, azért még a régi idők szemlélete nem tűnt el egyik napról a másikra. Azért, hogy a vagyon szét ne szakadjon, az általam kutatott időszakban, 1976-ig, a faluban gyakorlatban volt, hogy rokonok kötöttek házasságot. Ezeknek a házasságoknak adatai az egyházi anyakönyvben, abban az oszlopban voltak

⁵⁴BÁRDI N. – LÁSZLÓ M. 2008. 234.

⁵⁵HOÓZ I. 2002. 1085-1086.

bevezetve, hogy: „Volt-e köztök valamilyen akadály, vagy nem? Kihirdették-e vagy sem?”. Rokonházasságok esetében ebben a rovatban a következőhöz hasonló megjegyzés volt olvasható: „2x hirdetve. A III. f. vérrokonság akadályai alól, felmentést kaptak az 1716/1952. XI. 15. alatt a főegyházmegyei hatóságtól.” Ilyen házasságra, ahol a megjegyzés rovatba be volt jegyezve, hogy felmentést kaptak a hirdetések alól másod- vagy harmadfokú oldalági rokonság miatt, 19 példa volt 1945-től 1976-ig, ezután több ilyen bejegyzés nem volt. Ez azt jelenti, hogy az 1945-58-as időszakban a 169 házasságból 15 volt rokonházasság, ami 8,87%-os arányt jelent, míg az 1959-76-os időszakban 155 házasságból 4, ami 2,58%-os arányt. A városiasodással járó világlátás megváltozása ebben is tükröződik. A vagyon családban maradása, egyre kevésbé játszik meghatározó szerepet a fiatalok párválasztásában. A 19 általam rokonházasságba sorolt házasságból 3 volt olyan, amelynél megjegyzésben az is oda volt írva, hogy első fokú sógorság akadályai alól felmentve. Ilyen esetről az utolsó bejegyzett adat 1956-ból való. Ez az adat számomra azért volt érdekes, mert adatközlőimet, amikor a sororátus és levirátus intézményéről kérdeztem, akkor kevesen emlékeztek ilyen esetre, néhányan csak feltételezték, hogy lehetett ilyen. Ezek az adatközlőim arra hivatkoztak, hogy sokáig fontos volt, hogy a vagyon a családban maradjon, és nem volt mindegy, hogy ki neveli a gyerekeket, mostoha, akit nem ismernek, vagy olyasvalaki, akit ismernek már és szeretnek, tisztelnek. A háromból két esetben az özvegyasszony az elhunyt férj fiútestvéréhez ment feleségül, ami arra enged következtetni, hogy a levirátus intézménye Herceghúton is gyakorlatban lehetett. Ez a szokás a magyar paraszttársadalomban általánosan ismert volt. A meghalt férj családja az özvegyet testvérrel vagy közeli rokonnal megkötendő házasságát elsősorban akkor szorgalmazta, ha az özvegynek fiúgyermekai voltak vagy vagyonos volt. A család az özvegy és a gyermekek munkaerejét, illetve javait akarta ezzel a házassággal továbbra is biztosítani.⁵⁶ A harmadik esetben bár nem egyértelműen megállapítható, de valószínűleg szintén levirátus áll fenn. Azért nem egyértelmű, mert két özvegy házasságkötéséről van szó és a nő vezetékneve megegyezik a leendő férjével, de arról nincs információ, hogy a leánykori nevével van beírva az anyakönyvbe, vagy elhunyt férje vezetéknevével és ezért nem kizárható a sororátus házasság esete sem.

A rokonházasságokhoz hasonló „vagyontakarékos” megoldás volt, amikor két rokonság megállapodott egymással abban, hogy „keresztbe házasodnak”, csereházasságot kötnek.⁵⁷ Ezt a házasulási formát az első generáció tagjai, akikben még élnek a sváb nyelv

⁵⁶ORTUTAY Gy. (szerk.) 1977–1982. III. 1980. 452.

⁵⁷DÖMÖTÖR S. 1960. 115-116.

emlékei, „tauscházásnak” hívják.⁵⁸ Ennek a házassági stratégiának a lényege az volt, hogy a családok egy-egy tagja, kölcsönösen a másiktól választott magának házastársat, ők gyakorta egy időben is kötöttek házasságot.⁵⁹ Ezt a házassági formát csak e szerint az adat szerint vizsgáltam. Az anyakönyvben először azokat az esküvőket szűrtem ki, amelyeket egy napon tartottak. Ilyenre 13 példa volt, ebből a legtöbb, testvérek egyszerre tartott házassága, de ebből csereházasság 4 volt csupán. Azért az egy napon tartott csereházasságokat vizsgáltam, mert adatközlőim is, csupán az egy napon megkötött csereházasságokra emlékeztek, illetve a 68 év anyakönyvének táblázatos digitalizálása még nem történt meg, ezért a többi esetleges csereházasságot nem tudtam vizsgálni. Ez azért lehet megtévesztő, mert az általam nyert adatok szerint 1956-ban volt utoljára „tauscházás” a faluban, viszont egy 24 éves adatközlő állítása szerint még most is van ilyenre példa a saját korosztályából, és szerinte ennek a szerelmen kívül most is gazdasági háttere van: „mert együtt palackoznak, együtt járnak szőlőbe, ezt mindenki tudja.” Ez a házassági stratégia azért volt gyakorlatban, hogy: „...ne menjen szét a föld, összetették.”

A rétegen belüli és a foglalkozási endogámia íratlan társadalmi törvényei nagyobb korszakonként változtak és lassan meg is szűnnek. Napjainkban a hercegkúti fiatalok elsősorban munkavállalások, továbbtanulások alkalmával ismerkednek össze jövőbeli házastársukkal és párválasztásukkor nem a vagyonnak, a felekezeti hovatartozásnak van szerepe, hanem a szimpátiának és érzelmeknek.

Összegzés

Dolgozatomban az anyakönyvek feldolgozása segítségével és interjúk készítésével arra kerestem a választ, hogy az egykor sváb, római katolikus falu, Hercegkút mennyire őrizte meg zártságát, a falu társadalmában mennyire sikerült átörököteni az endogámiára való törekvést az 1945-től 2013-ig tartó időszakban.

A Hercegkúton töltött idő alatt láthattam, hogy a 20. században bekövetkezett gazdasági-, társadalmi változások, az urbanizáció, a modern világ, a 21. század mennyire nyitottá tette a falut, hiszen nem beszélhetünk egy érintetlen, zárt településről, de

⁵⁸A „tauscházás” kifejezés valószínűleg a tauschen német igéből származik, amelynek jelentése cserélni.

⁵⁹FARAGÓ T. 2011. 67.

megtapasztalhattam, hogy Hercegekút társadalma még mindig a zártságra törekszik. Beszédükből kitűnik, hogy ők megkülönböztetik magukat a környezetüktől, és amennyire csak lehetséges, nem is akarnak vegyülni mással. Szinte azt is szégyellik, ha valaki eltér attól, ami évszázadok óta elfogadott a faluban, és nehezen fogadják be azt is, aki a faluba költözik, és nem azon igyekszik, hogy hasonlatossá váljon az „öslakosokkal”.

A párválasztást meghatározó íratlan törvényeket már csak a legidősebb korosztály képviselői éltetik és próbálják a fiataloknak is átadni. Talán azért, mert olyan korban éltek, hogy ők még megtapasztalták, mennyire nem mindegy, hogy ki melyik településről való, milyen nemzetiségű. Életükben meghatározó szerepe volt a felekezeti hovatartozásnak is, hiszen életük a vallási ünnepek, szokások, tilalmak és előírások szerint szerveződött. A harmadik generáció, már egy globalizált világba született, ahol mindenki egyforma, ahol bárhova utazhat, nem ismerik fel viseletről az embert, hogy melyik településből való, kisebbségi jogai is vannak, megválaszthatja, hogy magyarnak vagy németnek vallja magát, és az, hogy a vallás mennyire válik az élete részévé, az egyén döntése, nem közösségi elvárás. A globalizáció folyamata hatást gyakorol az értékítéletre, az életstílusra, a világnézetre.⁶⁰ Ezért a fiatal generációba tartozó egyének számára már nem feltétlenül jelenti ugyanazt Hercegekút, hogy sváb, hogy római katolikus, mint az idősebb generáció számára. Fontos számukra, hogy hercegekútiak, de lazábban kezelik az összetartozás, a közösség egyben maradását célzó törekvéseket és inkább az önmegvalósítást helyezik előtérbe. E között a két generáció között foglalnak helyet a második generáció tagjai, akik az átmenetet képezik. A második generáció tagjai közül sokan vannak, és ők vannak többségben, akikben még él az erős összetartozástudata, a „hercegekutiasság”, a svábság, a római katolikusság, és gyerekeiknek is ezt a mentalitást próbálják átadni.

A megváltozott értékrendek hatása érzékelhető a megváltozott házassági stratégiákban is. Lokális endogámiáról már szinte nem is beszélhetünk, hiszen évtizedek óta magasabb a vegyes házasságok száma. A felekezeti endogámia még jellemzőnek mondható a faluban, ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a vallásnak még fontos szerepe van a hercegekútiak életében, mert ez úgymond kézzel fogható dolog, amihez kötődhetnek, amit örökségnek nevezhetnek. A nemzetiségi endogámia, a rétegen belüli és a foglalkozási endogámia már nem jellemző Hercegekút társadalmára. A nemzetiségi hovatartozás már nem fontos a házasulandó hercegekúti fiataloknak, elmondásuk szerint azért sem, mert azt leszámítva, hogy vannak sváb gyökereik, ők is magyarul beszélnek, ők már nem is igazi svábok. A rétegen

⁶⁰ DÉZSI T. 2010.

belüli és foglalkozási endogámia sem érvényesül, már rég nem a családok választanak párt a vagyoni helyzet alapján. Az aktív házasodási szándéknak, vagyis az érzelmi kapcsolatoknak sokkal nagyobb szerepük van. A modern szemléletet tükrözi az is, hogy a fiatal párok közül már élettársi kapcsolatban is élnek, a KSH 2011-es felmérései szerint 7 pár.⁶¹

Dolgozatom végkövetkeztetése az, hogy Herceggút társadalmának még van olyan rétege, az idős generáció, aki a zártságra törekszik, viszont az endogámiára való törekvés évről-évre egyre kevésbé jellemzi a falut.

⁶¹ http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05

Felhasznált irodalom:

ANDORKA Rudolf:

2000 *Bevezetés a szociológiába*. Budapest.

ANDRÁSFALVY Bertalan

2011 *Együtt élő népek– eltérő értékrendek*. Andrásfalvy Bertalan válogatott társadalomnéprajzi tanulmányai. Budapest.

ÁGOSTON PALKÓ Emese

2004 Házassági anyakönyvek és házassági kapcsolatok Sztánán, Zsobokon és Kispetriben. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 12. 9-70. Kolozsvár.

BALASSA Iván

1984 A tokaj-hegyaljai német telepek építkezésének néhány sajátossága. In.: Kunt Ernő - Szabadfalvi József - Viga Gyula szerk.: *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon: az 1984 októberében megrendezett konferencia anyaga* (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 15.). 267-281. Miskolc.

2010 Néprajzi gyűjtés Herceghúton. In.: TAMÁS Edit – NAÁR János (szerk.) *Herceghút*. 239-309. Herceghút.

BALÁZS Lajos

1999 „Száz lejes csángó feleség”. In.: Pozsony Ferenc szerk.: *Csángósors*. 159-163. Budapest.

BARTHA Elek

1984 Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje.
In: Kunt Ernő - Szabadfalvi József - Viga Gyula szerk.: *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon: az 1984 októberében megrendezett konferencia anyaga* (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 15.). 97-101. Miskolc.

BÁRDI Nándor –LÁSZLÓ Márton:

2008 A kollektivizálás és a falu átalakítása. In: Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László szerk.: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. 234-241. Budapest.

BINDORFFER Györgyi

- 2001 *Kettős identitás : Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban.* Budapest.
- 2007 Egyház, vallás, etnikai identitás: Katolicizmus és protestantizmus a magyarországi svábok körében. In: A. Gergely András, Papp Richárd szerk.: *A szakralitás arcai: Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások.* 63-78. Budapest.

BODROGI Tibor

- 1962 *Társadalmak születése.* Budapest.

BUKODI Erzsébet

- 2004 *Ki mikor kivel (nem) házasodik?* Budapest.

CSÁKY Károly

- 1994 A házasulók kora, társadalmi állása, családi állapota és vallása.
Ethnographia 105. évfolyam. 89-99. Budapest.

CSERNÁK Józsefné

- 1996 Házasság és válás Magyarországon, 1870—1994
Demográfia – 1996/2 – 3. 108 – 135, Budapest.

DÉZSI Tímea

- 2010 Halik, T. : A vallás átalakulása a globalizáció folyamatában,
Kisebbségkutatás 19. évf. 1. sz. (2010.)

Dr. KEPECS József (szerk.)

- 1997 *Magyarország településeinek vallási adatai 1880-1949.* Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

FARAGÓ Tamás

- 1983 Háztartás, család, rokonság. Jegyzetek a legújabb család- és rokonságkutatási eredmények kapcsán. *Ethnographia* 94. évfolyam. 216 – 254. Budapest.
- 2000 Nemek, nemzedékek, rokonság, család. In.: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* 391–483. Budapest.
- 2011 *Bevezetés a történeti demográfiába.* Budapest.

FISCHER, Holger

- 1994 A magyarországi német kisebbség 20. századi társadalmi-gazdasági átalakulásának térbeli aspektusai és a nemzetiségi statisztika. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája /1910-1990.* 273-292. Budapest.

GERGELY Katalin

- 1984 Köveskál község lakosságának házassági kapcsolatai 1742-től napjainkig. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 629-643. Veszprém.

HEILIG Balázs

- 2007 Házasság és öröklési gyakorlat Szőlőszárdon, 1770–1890*
Korall : Társadalomtörténeti folyóirat. Budapest.

HOÓZ István

- 2002 A nyelvi asszimiláció és a házasságkötés.
Statisztikai szemle 80. évfolyam 12. szám. Budapest.

HÓGYE István

- 1998 Egy hegyaljai sváb község Herceggút története. Herceggút.

HUSEBY Éva Veronika

- 1983 Endogám és exogám tendenciák egy északkelet-magyarországi faluban.
In: NOVÁK László – ÚJVÁRY Zoltán (szerk.): *Folklór és etnológia* 9., *Lakodalom*. 31-54. Debrecen.

ILLYÉS Endre

- 1931 *A magyar református földmívelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára.* Szeged.

ILLYÉS Zoltán

- 1998 Az exogámia hatása három román eredetű Csík megyei havasi telep anyanyelvi állapotára és etnikus identitására. *Demográfia*, 1998/2–3. sz. 285–299. Budapest.

JÁVOR Kata

- 2000 Az egyház és a vallásosság helye és szerepe a paraszti társadalomban.
In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. 791-819. Budapest.

JÁVOR Kata–MOLNÁR Mária–SZABÓ Piroska–SÁRKÁNY Mihály

- 2000 A magyar falusi társadalom a szocializmus időszakában. In Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. 977–1006. Budapest.

KACSEVÁNSZKI Gyula

- 1986 Rátka, Hercegekút és Károlyfalva népi építésze.
Herman Ottó Múzeum Évkönyve 24. évfolyam. 245-273. Miskolc.

KAKUK Mátyás

- 1983 A házasságkötés időpontja Kunszentmártonban a XVIII-XIX. században. In: NOVÁK László – ÚJVÁRY Zoltán (szerk.): *Folklór és etnológia 9. Lakodalom*. 55-79. Debrecen.

KOLLEGA TARSOLY István (szerk.)

- 1999 *Révai Új Lexikona* 1-19. Szekszárd.

KOVÁCS Endre

- 2001 Endogámia és exogámia kérdése Doroszlón a 18. És a 19. században.
Létünk XXXI. évf. 2001. 1–2. sz. 92-100.

MANHERZ Károly

- 1999 *A magyarországi németek - Változó világ 23*.

MORVAY Judit:

- 1977 endogámia, exogámia. In: *Magyar Néprajzi Lexikon*. 688. 751.
Budapest.

NAÁR János

- 2010 *Hercegekút bemutatófűzet*
2012 *Szülfalunk Hercegekút*. Hercegekút.

ORTUTAY Gyula (szerk.)

- 1977 – 1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest.

ÖRSI Julianna

- 1983 Exogámia és endogámia Magyarországon a XVIII-XX. században. In: NOVÁK László – ÚJVÁRY Zoltán (szerk.): *Folklór és etnológia 9. Lakodalom*. 431-463. Debrecen.
1988 *Emberszötte háló: Előadások, rövid tanulmányok, kiállítások a Nagykunságból. Túrkeve*.

PONGRÁCZ Tiborné

- 2009 Párkapcsolatok jellegzetességei. In: Monostori Judit, Ôri Péter, S. Molnár Edit, Spéder Zsolt szerk.: *Demográfiai portré 2009.* 9-19. Budapest.

SÓLYOM Barbara

- 2004 Társadalmi és házassági mobilitás Dunabogdányban.
In: *Tabula* 7.(I). 71-96.
- 2014 Az identitásfrász egy sváb közösségben. *Jel-kép*, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság folyóirata.

SZABÓ Márta

- 2004 A magyarlapádi házassági anyakönyvek. *Kriza János Néprajzi Társaság* 12. 130-173. Kolozsvár.

SZÉL Tivadar

- 1933 Vegyes házasságok.
Statisztikai szemle, 11. évfolyam 10. szám. Budapest.

SZIKSZAI Katalin

- 2007 Mezösámsond társadalmi változása a 20. században. *Művelődés* LX. évfolyam 2007. június – szeptember. 110-117. Kolozsvár.

TAMÁS Edit – NAÁR János (szerk.)

- 2010 *Hercegekút*. Hercegekút.

TÁRKÁNY SZŰCS Ernő

- 1981 *Magyar jogi népszokások*. Budapest.

TÓTH Ágnes – VÉKÁS János

- 2008 A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia* 2008/4. sz. 329-356. Budapest.

VARGA Gyula

- 1994 Az anyakönyvek mint a társadalomnéprajz forrásai. In: *A társadalom néprajzi vizsgálatának eredményei és lehetőségei az Alföldön*. 51 – 70. Csongrád.

VASS Erika

- 2001 Társadalmi, térbeli és időbeli határok Kübekházán az 1850-1950-es évek házassági anyakönyvei alapján. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*. 99-149. Szeged.

VALUCH Tibor

- 2005 *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.*
Budapest.
- 2009 Család, háztartás, a női tevékenységszerkezet és szerepfelfogás
változásai 1945 után. *RubiconlinePlusz.* 2009/4. sz.

ZIELBAUER György

- 1994 A magyarországi németiség számának megállapítása a családi nevek
hangzása alapján, 1945-1980. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a
szomszédos államok magyarságának statisztikája /1910-1990/.* 292-
301. Budapest.

Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás-kettős identitás összehasonlító vizsgálata a
magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkron
és diakron dimenzióban

http://real.mtak.hu/194/1/37400_ZJ1.pdf

Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer honlapja:

<https://www.teir.hu/>

A Központi Statisztikai Hivatal honlapja:

<http://www.ksh.hu/>

Dr. Bognár Zalán szerk.: „EGYETLEN bűnünk a származásunk volt...”. Pécs 2009.

[http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/ne
metek/malenkij_robot/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm](http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/malenkij_robot/pages/000_Konyveszeti_adatok.htm)

Hercegekút község honlapja:

<http://hercegekut.hu/>

Naár János hercegekúti helytörténész honlapja:

<http://narr.hu/>